

ҲАРБӢЙ ХИЗМАТЧИЛАРДА КАСБӢЙ МОТИВАЦИЯНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Хайдаров Давронбек Халилович

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Қучлар ҳарбӣй ҳавфсизлик ва давлат мудофааси
факультети магистри

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8377217>

Аннотация: Ушбу мақолада ҳарбӣй фаолиятдаги хатти-ҳаракатларининг мотивацияси ва мотивлар муаммосининг психологик мазмуни ёритилган. Шунингдек, мотивацион жараёнга таъсир қилмайдиган психология соҳасининг илмӣй-назарӣй таҳлили келтирилган.

Калит сўзлар: Мотивациялар, психологик хатти ҳаракатлар, ҳарбӣй фаолият, офицер, таълим, маънавий ва жисмонӣй ривожланиш, соғлиқни сақлаш, касбӣй тайёргарлик

CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL MOTIVATION IN MILITARY PERSONNEL

Abstract: This article describes the psychological content of the problem of motivation and motives of military activity. Also, a scientific-theoretical analysis of the field of psychology, which does not affect the motivational process, is presented.

Keywords: Motivations, psychological behavior, military activity, officer, education, spiritual and physical development, health care, vocational training

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОТИВАЦИИ У ВОЕННОСЛУЖАЩИХ

Аннотация: В данной статье раскрывается психологическое содержание проблемы мотивации и мотивов воинской деятельности. Также представлен научно-теоретический анализ области психологии, не затрагивающий мотивационный процесс.

Ключевые слова: Мотивация, психологическое поведение, военная деятельность, офицер, образование, духовное и физическое развитие, здравоохранение, профессиональная подготовка

КИРИШ

Маълумки, Қуролли Қучлар ҳарбӣй кадрлари ўртасида янги, чинакам манфаатдор муносабатни шакллантириш жараёнида мотивациялар тизимини жорий этиш масаласи долзарб аҳамият касб этади. Хусусан, бўлажак офицерларда ҳарбӣй бурчни муносиб бажаришга тайёрлигини таъминлашга асосланган мотивация тизимини шакллантириш, ҳарбӣй хизматчиларнинг турли тоифадаги эҳтиёжларини ривожлантириш ва қондириш, ҳарбӣй меҳнатнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қизиқишлар, мақсадлар ва бошқа сабабларни ҳисобга олиш керак. Шунингдек, уларнинг ҳаёт сифатини яхшилаш, ҳар бир ҳарбӣй хизматчига таълим, маънавий ва жисмонӣй ривожланиш, соғлиқни сақлаш, касбӣй тайёргарлик ва қайта тайёрлаш бўйича давлат томонидан қафолатланган ижтимоӣй ва ҳуқуқӣй хизматларни тақдим этиш, уларнинг ҳажми, турлари ва даражаси ҳарбӣй хизмат шароитида тўлақонли ҳаётни таъминлаб бериши лозим. Бундай фаолиятда ҳарбӣй хизматчилар ўртасида муносиб ҳаётӣй йўналишларни ривожлантириш учун унинг таълим салоҳиятидан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга.

Шундай қилиб, ҳар бир ҳарбий хизматчи учун ҳарбий хизматда ижобий мотивларни яратиш ва ҳарбий бурчни муносиб бажаришга қаратилган ҳарбий таълим самарадорлигининг муҳим шартлари зарур. Бунда бўлажак ҳарбий хизматчининг мавжуд куч ва воситаларини ҳисобга олган ҳолда энг муҳим эҳтиёжлари ва манфаатларини рўёбга чиқариш имкониятларини бериш лозим. Айтиш мумкинки, ҳарбий таълимнинг самарадорлиги ва якуний натижаси нафақат қўмондонлар ва ҳарбий бошқарув органлари, балки бутун жамият, тегишли давлат манфаатларининг бутун тизими томонидан таъминланади. Шу муносабат билан ҳарбий хизматчиларнинг қадрият йўналишларини ўрганиш жуда қизиқарли ва долзарб муаммолиги яққол намоён бўлади¹.

АСОСИЙ ҚИСМ

Ҳозирги вақтда мотивация руҳий ҳодиса сифатида турли усуллар билан талқин қилинмоқда. Биринчидан, қўллаб - қувватловчи ва йўналтирувчи омиллар тўплами сифатида, яъни хулқ-атвори аниқлаш, бўлса, иккинчидан, мотивлар тўплами сифатида талқин қилинмоқда. Учинчидан, организм фаолиятини келтириб чиқарадиган ва унинг йўналишини белгилайдиган рағбат сифатида. Бундан ташқари, мотивация маълум бир фаолиятни ақлий тартибга солиш жараёни ҳисобланиб, унда ҳаракатлантирувчи ҳаракатлар воқелиги ва фаолиятнинг ўзига хос шакллари пайдо бўлиши, йўналиши ва амалга ошириш усуллари белгилайдиган механизм, мотивация ва фаолият учун масъул бўлган жараёнларнинг жами тизими сифатида кўриб чиқилади.

Демак, мотивациянинг барча таърифларини икки йўналишга боғлаш мумкин:

Биринчиси, мотивацияни таркибий нуқтаи назардан, омиллар ёки мотивлар тўплами сифатида кўриб чиқади. Масалан, В. Д. Шадриков схемасига асосан, мотивация шахснинг эҳтиёжлари ва мақсадлари, даъволар ва идеаллар даражаси, фаолият шартлари (объектив, ташқи ва субъектив, ички - билим, кўникма, қобилият, характер) ва дунёқараш, эътиқод ва шахснинг йўналиши ва ҳоказо. Бу омилларни ҳисобга олган ҳолда, қарор қабул қилинади, мақсад шаклланади².

Иккинчиси, мотивацияни статик эмас, балки динамик таълим, жараён, механизм сифатида кўриб чиқади. Бироқ, иккала ҳолатда ҳам муаллифларнинг мотивацияси ўрта таълим, мотивга нисбатан ҳодиса вазифасини бажаради. Бундан ташқари, иккинчи ҳолда, мотивация мавжуд мотивларни амалга ошириш воситаси ёки механизми сифатида ишлайди.

Мотивацион жараённи босқичма-босқич кўриб чиқиш зарурати, гарчи турли позициялардан бўлса ҳам, кўплаб тадқиқотчилар томонидан таъкидланган. Психологларнинг ғоялари ҳам бунга яқин, масалан, мақсадни шакллантириш ўз вақтида очилган жараён характерига эга бўлиши мумкин.

Ахлоқий қарорлар қабул қилишнинг модели С. Шварц томонидан ишлаб чиқилган. Унинг моделининг қиймати баҳолашни диққат билан кўриб чиқишдан иборат. Бунда бошқа шахсга қўмак бериш истагига олиб келадиган вазият, уларнинг имкониятлари, ўзи ва ёрдамга муҳтожлар учун оқибатларини намоён этади. Агар рағбатлантириш мотивга айланмаган бўлса, демак у "тушунилмаган" ёки "қабул қилинмаган" ҳисобланади. Шундай

¹ Хекхаузен Х.. Мотивация и деятельность. - в 2 т. - Т.1. - М., 1986.

² Шадриков В.Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. - М., 1982. - С.45-64, 72-82.

қилиб, мотивнинг пайдо бўлишининг мумкин бўлган вариантыни қуйидагича ифодалаш мумкин:

-эҳтиёжнинг пайдо бўлиши - унинг хабардорлиги - эҳтиёжнинг стимул билан "учрашиши" - эҳтиёжнинг мотивга айланиши (одатда стимул ёрдамида) ва уни англаш.

-мотивнинг пайдо бўлиши жараёнида рағбатлантиришнинг турли жиҳатлари (масалан, рағбатлантириш) баҳоланади, бу эса жамият учун аҳамиятида адолат ва бошқалар мисолида баҳоланади.

Шундай қилиб, очлик, чанқоқлик ҳисси онгда эҳтиёжни қондира оладиган объект тасвирини келтириб чиқаради; ушбу тасвирнинг таъсири остида одам ташқи шароитлар (вазият) билан, шунингдек, одамнинг ахлоқий ва психологик муносабатлари билан боғлиқ бўлган ҳаракатга туртки (мотивация) пайдо бўлади. Фикрлаш ёрдамида амалга ошириладиган ушбу корреляция жараёни (оқибатларини ҳисобга олган ҳолда муаммони ҳал қилиш шартлари, воситалари ва усуллари таҳлил қилиш) мақсадни белгилашга ва ҳаракатлар режасини белгилашга олиб келади.

Психолог олим А.А.Файзуллаев, мотивацион жараённи тўрт босқичини белгилаб ўтади³:

Биринчи босқич-бу истакнинг пайдо бўлиши ва хабардорлиги. Мотивацияни тўлиқ англаш мотивациянинг объектив мазмуни (қандай объект зарурлигига боғлиқ), ҳаракат, натижа ва ушбу ҳаракатни амалга ошириш усуллари тўғрисидаги хабардорликни ўз ичига олади. Муаллифнинг таъкидлашича, онгли мотивация сифатида, эҳтиёжлар, драйвлар, мойилликлар ва умуман ақлий фаолиятнинг ҳар қандай ҳодисаси (тасвир, фикр, ҳиссиёт) ҳаракат қилиши мумкин. Шу билан бирга, рухий ҳодисанинг рағбатлантирувчи томони потенциал (жуда яширин) ҳолатда бўлган шахс томонидан амалга оширилмаслиги мумкин. Бироқ, рағбатлантириш мотив эмас ва унинг шаклланишига биринчи қадам мотивни англашдир деб изоҳлаш мумкин.

А.А.Файзуллаевнинг фикрича, мотив ҳақида гапириш учун ва мотивни англаш етарли эмас, гарчи хатти-ҳаракатлар битта онгли мотив билан шартланиши мумкин. Бундай вазиятли хатти-ҳаракатлар кўпинча қилган ишидан афсусланишга олиб келади, чунки одам ҳаракатнинг мотивацион манбалари инсон томонидан қабул қилинган қадриятлар ва муносабатларга унчалик мос келмаслигини аниқлайди.

Иккинчи босқич - "мотивни қабул қилиш". Бу бироз мантиқсиз сахна номи остида (агар биз ҳозиргача мотив ҳақида гапира олмасак, унда нимани қабул қилишимиз мумкин? Ва агар у аллақачон бўлган бўлса, иккинчи босқичда қарор қабул қилиш ҳақида бўлиши керак - "қилиш - қилмаслик") муаллиф мотивациянинг ички қабул қилинишини тушунади, яъни у шахснинг мотивацион ва семантик шаклланиши билан идентификациясини ишлаб чиқади. Ушбу босқичнинг мантиқсизлиги шундаки, агар онгли импульс қабул қилинмаса, у ҳали мотив эмас, агар мотив бўлса, у аллақачон қабул қилинган мотивдир деб айтиш мумкин.

Бошқача қилиб айтганда, иккинчи босқичда инсон ўзининг ахлоқий тамойиллари, қадриятлари ва бошқаларга мувофиқ пайдо бўлган эҳтиёж, жалб қилиш қанчалик муҳимлигини, уларни қондиришга арзийдими ёки йўқлигини ҳал қилади. А. А. Файзуллаев

³ Файзуллаев А.А. Управление мотивацией. - М.: Аспект Пресс, 2002. - 96 с.

ушбу мотивацион таълимни қабул қилиш ёки мазмунли қилиш хусусиятлари ҳақида гапиргани бежиз емас. Мотивация жараёнининг кўриб чиқиладиган босқичининг бирлиги сифатида мотив нафақат мотивация, ҳабардорлик, ориентация, балки ҳисни шакллантириш функциясига ҳам эга бўлади.

Учинчи босқич-бу мотивни амалга ошириш, унинг давомида муайян шартлар ва амалга ошириш усулларига қараб, мотивнинг психологик мазмуни ўзгариши мумкин. Шу билан бирга, муаллифнинг сўзларига кўра, мотив янги функцияларга эга бўлади (қониқиш, эҳтиёжларни қондириш, қизиқиш), бу мотивациянинг кейинги босқичига ўтишга олиб келади - мотивни мустаҳкамлаш, бунинг натижасида у характер хусусиятига айланади.

Охирги босқич-бу ички ёки ташқи зарурат, одат ёки истак шароитида тегишли характер хусусиятининг онгли ёки онгсиз равишда намоён бўлишини англатадиган потенциал мотивацияни амалга ошириш.

Хулоса қилганда, мотивацияни ўрганиш бўйича турли назарияларни таҳлил қилиш асосида олиб борилган назарий тадқиқотлар натижасида инсоннинг мотивацион соҳаси жуда мураккаб деган хулосага келиш мумкин. Замонавий психологияда ҳозирги вақтда мотивация муаммосини ўрганишга ёндашувлари шунчалик фарқ қиладики, баъзида уларни диаметрал қарама-қарши деб аташ мумкин бўлган жуда кўп турли хил назариялар мавжуд.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Андреева Г.М. Социальная психология. - М.: Аспект Пресс, 1996. - 253 с.
2. Богатырев Е.Д. Социальные факторы формирования духовного потенциала Вооруженных Сил // Государственно-патриотическая идеология и духовный потенциал Российской Армии. - Материалы научно-теоретической конференции. - М.: Военный ун-т, 1998. - С.340.
3. Выготский Л.С. Собр. соч. в 6-ти тт. - Т.2. - М., 1985. - С.231-246.
4. Файзуллаев А.А. Управление мотивацией. - М.: Аспект Пресс, 2002. - 96 с.
5. Шадриков В.Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. - М., 1982. - С.45-64, 72-82.